

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Hittudományi Kar

A lélek halhatatlansága
valamint a test eredeti
és végső épségének
alapvető szempontjai
Aquinói Szent Tamásnál

—

A tamási értelmezés aktualitása
a mai teológiában

Az értekezés tézisei

Írta:
Orvos Levente

Budapest, 2014

A címben megjelölt téma filozófiai előtörténete komoly múltra tekint vissza. Ezt a megjegyzést persze rögtön ki kell egészíteni azzal, hogy noha a lélek halhatatlanságát illető meggyőződés valóban kiterjedt az időben, mégsem lehet pusztán a fogalmi azonosság miatt egyenlőségjelet tenni például az ókori görög illetőleg a középkori teológia vonatkozó tanítételei között. A filozófiai/teológiai átlagfelfogás ezzel persze nincs tisztában, így Aquinói Szent Tamást nem tartják autentikus forrásnak, mert Platón és Arisztotelész, de főleg Arisztotelész szöcsövének tekintik, következésképp nem olvassák és nem is ismerik. Másrészt a 19-20. századi merev neotomizmus még inkább rontotta Szent Tamás filozófiai tekintélyét, hiszen életműve az életidegen iskolás állásfoglalások tolmácsolásában nem tudott kilépni az elviség elefántcsonttoronyából és választ adni a ma emberét foglalkoztató kérdésekre.

Ami a tág értelemben vett tomizmus lélektan/embertan/eszkatológia kérdéskörét illeti – hiszen tézisem erre a részterületre vonatkozik – XVI. Benedek nevét szeretném kiemelni, aki talán elsőként az elismert teológusok közül mintegy újraolvassa az Angyali Doktort és az újszolasztikus kommentátorokat megkerülve Tamás valódi mondanivalójával ismerteti meg olvasóit. Idevonatkozó nézetei főként a *Kleine Katholische Dogmatik* sorozat 9. köteteként megjelent: *Eschatologie, Tod und ewiges Leben* (Eszkatológia, halál és örök élet, Pustet, 1990; angol nyelven: RATZINGER, J., „Eschatology – Death and Eternal Life”, in AUER, J. – RATZINGER, J., *Dogmatic Theology*, vol. 9. Catholic University of America Press, Washington, D.C., 1988) című művében foglalja össze.

Persze ez a dolgozat nem merül ki a nyugalmazott pápa teológiai nézeteinek ismertetésében, noha nem titkolt módon az ő tanítását tekintem mérvadónak, és ebben az irányban, ezzel összhangban kísérelem meg a fellelhető szakirodalom segítségével a szenttamási hagyományt legalább főbb pontjaiban ismertetni. Az ő szerepe azért is kulcsfontosságú, mert a 20. századi „lélek” pró és kontra viták végére katolikus részről ő tett pontot, rögzítve, hogy a lelek terminus használata jogos, minekutána testtől függetlenül létező szubszisztens formát jelöl. Nyilvánvalóan metafizikai fogalomról van szó, így ez az érv csupán ebben a gondolati rendszerben használható.

Írásom célja a fentiekkel összhangban tulajdonképpen egy irányított szintézis megalkotása lenne, mely a vitákra reflektálva, a lehető legnagyobb figyelemmel Szent Tamás saját szövegeire ismerteti a vonatkozó tanítást, és kimutatja, hogy a lélek halhatatlanságának tomista tana semmi esetre sem jelent dualizmust.

A feldolgozás módszertanával kapcsolatosan el kell mondani, hogy az Aquinói Szent Tamásról szóló szakirodalom alapvetően két részre osztható. Az egyik, XIII. Leó pápának az újskolasztikus mozgalmat kibontakoztató *Aeterni Patris* („Az Örökkévaló Atyának”, 1879. aug. 4.) kezdetű körlevelétől a II. vatikáni zsinatig (1962-1965) terjedő időszakhoz tartozó forrásmunkák köre, melyek tekintélyes része a feldolgozás és tolmácsolás tulajdonképpen szolgai szempontjait gyakorló iskolás teológiai gondolkodáshoz köthető. Ezek a munkák leginkább lexikális tartalmuk és precíz forrásmegjelöléseik miatt használhatók, megjegyzem jobban, mint a mai tágabb látókörű és kreatívabb témakezelésű irodalom. A mai munkák előnye, ahogy az említett Ratzinger-féle írásoké is, a magasabb és kiterjedtebb szempontok érvényesítése. Ez fontos módszertani eltérés. Nem nevezhető jobbnak, mint a korábbi. Más. A korábbi munkákat nem Tamás eredeti gondolatainak közvetítése motiválta, hanem leginkább XIII. Leó iránymutatása, miszerint a tomizmus a racionalizmus és a modernizmus ellen

küzdő egyház hathatós ideológiai fegyvere, ezért a katolikus oktatási intézményekben tanítani kell. Nyilván csak másodlagosan minősíthető mintegy missziós eszköznek. Az elsődleges cél Leó szerint a gondolkodás pallérozása, mely segíti a hit mélyebb és racionálisabb befogadását. A neotomizmus így főként ismertette a tamási szövegeket, a tanítás szempontjai szerint leegyszerűsítve a tartalmakat, ami kétségekívül alázatos témakezelést feltételez. Így valóban nagyon jól használhatóak ezek a szövegek, és Tamás eredeti írásaival együtt tökéletes metodológiai háttérrel biztosít egy efféle munka megírásához.

Még annyit erről az időszakról, hogy a kommentátorok egy része olyannyira komolyan vette Leó pápa körlevelét, hogy a tomizmust *philosophia perennis*nek (örök filozófia) nevezve minden egyéb megközelítést modernistának tartott és elvetett. Ez részint segítette a biztos tájékozódást, ugyanakkor azzal a káros hatással járt együtt, hogy a neotomizmust a végsőkig merevvé tette és így később tág teret engedett a heterodox filozófiai befolyásnak, illetve hogy a tomizmust az újszolasztikus interpretációkkal azonosítva, azt teljes mértékben elveszék. Ez sajnos be is következett. Ennek folyományaként a II. vatikáni zsinat után gyakorlatilag megszűnt a Szent Tamás műveivel foglalkozó tudományos kutatás. Ugyanakkor – uralkodó bölcseleti rendszer hiányában – szinte kontroll nélkül kerültek be a katolikus közgondolkodásba protestáns vagy egyéb racionalista, modernista elemek, melyeket útkeresésnek minősítve hagytak jóvá igen széles körökben.

Csak Joseph Ratzinger 1981-ben az egyházi tanítóhivatal, a Hittani Kongregáció prefektusává történő kinevezése hozott némi fordulatot. Ratzinger – érzékelve a tarthatatlan helyzetet – számos téren restaurációs tevékenységbe kezdett és ez lassan-lassan a filozófiában is meghozta gyümölcseit. Amerikában például valóságos Szent Tamás reneszánsz indult meg a kilencvenes években, amelyek hozadéka több 5-600 oldal körüli monográfia olyan bölcselek részéről, mint Eleonore Stump, Ralph McInerny vagy Robert Pasnau. Az akkortájt meg-

induló kutatás már nem az újskolasztika irányvonalát követte, mely egyrészt a megváltozott kontextus másrészt az ellenérzések miatt teljesen nyilvánvaló és érthető. Ezen munkák célja már nem a tanítás, így ettől a kényszertől megszabadulva, sokkal inkább az új megközelítések kaptak teret bizonyítva, hogy az Angyali Doktor tanítása fölött talán korai volt pálcát törni.

Szeretném jelezni, hogy a témafeldolgozást illetően a lélek halhatatlansága mellett kitértem még a test eredeti halhatatlanságán túl a feltámadás lehetőségi feltételeként tematizált halálban is megőrzött önazonosság kérdésére. Ezekre a téma módszertani és tartalmi teljessége miatt volt szükség. Az egész tamási antropológia, nevezetesen a feltámadás, mint hiányzó elem részletes feldolgozása lényegesen nagyobb kereteket igényelt volna. Így ettől itt eltekintettem, mivel dolgozatom esszenciális mondanivalója, a lélek halhatatlansága enélkül is érthető. Főként az említett kiegészítésekkel.

A dolgozat tartalmi részét illetően elmondhatjuk, hogy azoknak a nézeteknek, melyek egy pusztán dologi természetű, Isten által megsemmisíthetetlen lélekfogalomtól féltik a katolikus teológia épségét, igazuk van. Aquinói Szent Tamás azonban nem egy ilyen lélekdefinícióból indult ki, amikor az emberi lélek romolhatatlanságát állította. Az ő felfogásában megjelenő értelmes lélek ugyan önálló, testtől független léttel rendelkezik, ám ez a különállás nem veszélyezteti az emberi személy épségét, legalábbis nem jobban, mint az emberi lény önállóságát a tomista teremtélméletben megjelenő Istentől való reális ontológiai függés gondolata. A testtől különvált lélek szintén nem tartható platóni értelemben vett önmagában teljes létezőnek, minthogy az Arisztotelésztől Tamás által átvett forma-anyag modell emberre vonatkoztatott egysége nem sérül azáltal, hogy az értelmes lélek szubszisztenciáját tételezzük. A tomizmusnak ezt a mérsékelt vagy analóg értelemben vett dualista felfogását dichotómiának szokták nevezni. Persze ez utóbbinak csak fogalmi szinten van köze a kételvűséghez, mivel úgy állítja az emberi személy test-lélek kizárólagosan logikai ér-

telmű kettősségét, hogy a *compositum* szubsztanciális egysége ép marad. A dualizmus lélekfogalma olyasvalami, amely önmaga javára létezik és a testtel nem alkot léttani egységet. A dichotomizmus számára ezzel szemben a test-lélek egész entitás létezik, noha a hülémorfizmus tanítása szerint különbséget tesz anyagi és formai aspektusok között.

Ide tartozik továbbá a kezdeti lélektagadó elméletekre való reflektálás egy másik nézőpontja is. Aquinói Tamás lélektanát sőt az egész bölcseleti pszichológiát azzal a váddal illetik, hogy aki a lélek halhatatlanságáról beszél, az nem veszi kellőképp komolyan a halált. Mivel a legkisebb utalás egyfajta túlélésre enyhíti az elmúlás sokkoló és embertelen tényét. Nos Tamásnál erről szó sincs. Számára a túlélés pusztán léttani megállapítás, a személy az ő rendszerében is elpusztul a halállal. Tehát nem helytálló az a kritika, miszerint a halhatatlan lélekben különösebb változás nélkül átmentődik az emberi létezés. Megállapítottuk, hogy a halál után visszamaradt lélek nem jelenti az emberi személy sértetlen túlélését, az ember a halálban ténylegesen meghal. Az önálló cselekvésre képtelen *anima separata* sokkal inkább elvont személyi folytonosságként – mint létecsíra – jelenti a jövőbeni feltámadás alanyi feltételét.

Fontos megállapítást tettünk a *substantia incompleta* fogalmának említésével, mely magában foglalja az egész szenttamási tanítást emberről, lélekről, halálról és feltámadásról. E fogalom azt jelzi, hogy a különvált lélek nem teljes értékű létező, jóllehet nem tekinthető halottnak sem. A test nélküli élet természetellenes számára, ezért nem képes ugyanolyan cselekvésre mint a szintén test nélküli angyalok, mivel azok természete nem igényel fizikai összetevőt. Anélkül is teljes életet élnek. Végül, de nem utolsósorban fel kell hívnunk a figyelmet arra is, hogy a hivatkozott tanítóhivatali állásfoglalások a lélek szenttamási fogalmát az egyház tekintélyével hitelesítették, így nyugodtan elmondhatjuk, hogy az Angyali Doktor felfogása a lélek romolhatatlanságáról nem ellenkezik sem a józan ésszel, sem az egyház tanításával.